

नोधा गौतमः। अग्निः। जगती, ६-९ त्रिष्टुप्

नू चित्सहो॒जा अ॒मृतो॒ नि तु॒न्दते॒ होता॒ यद्भू॒तो अ॒भवद्वि॒वस्व॑तः।

वि साधि॑ष्ठेभिः प॒थिभी॑ रजो॒ मम॒ आ दे॒वता॑ता ह॒विषा॑ वि॒वास॑ति ॥ १.०५८.०१

सहोजाः- सहनशीलजः। अमृतः- अमरणधर्मा। अग्निः। नु- क्षिप्रम्। चित्- एव। नि- नितराम्। तुन्दते- शत्रून् व्यथयति। तुद् व्यथने। यत्- यदा। विवस्वतः- परिचरतः। होता- देवानामाह्वाता। दूतः- देवोपासकसंबन्धकारकः। अभवत्। तदा। साधिष्ठेभिः- समीचीनैः। पथिभिः- मार्गैः। रजः- उपासकानुभवयोग्यं लोकम्। वि ममे- निर्ममे। देवताता- यज्ञे। हविषा- पुरोडाशादिना ध्यानभावनादिना वा हविषा। आ विवासति- देवान् परिचरति ॥१॥

आ स्वम॑द्वा यु॒वमा॑नो अ॒जरस्तृ॒ष्ववि॒ष्यन्न॑त॒सेषु॑ तिष्ठति।

अ॒त्यो न॒ पृ॒ष्ठं प्रु॒षित॑स्य॒ रोच॑ते दि॒वो न॒ सानु॑ स्त॒नय॑न्नचि॒क्रद॑त् ॥ १.०५८.०२

अजरः- अमरणधर्मा अग्निः। स्वमद्वा- स्वभक्ष्यं हव्यम्। युवमानः- मिश्रयन्। यु मिश्रणे। तृषु- शीघ्रम्। अविष्यन्- भक्षयन्। अतसेषु- समिद्भूतकाष्ठेषु। तिष्ठति। प्रुषितस्य- दग्धुमितस्ततः प्रवृत्तस्य। पृष्ठम्- उपर्यवस्थितमग्रस्थानम्। अत्यो न - अश्व इव। रोचते- शोभते। समिद्भूतकाष्ठानि सर्वभूतहितकृतवे समर्पितकर्मणां प्रतीकभूतानि। यथा घृतं पूतभावनाप्रतीकभूतम्। दिवो सानु- द्युलोकस्य शृङ्गमिव स्थितमभ्रम्। न- इव। स्तनयन्- गर्जन्। अचिक्रदत्- शब्दमकरोत् ॥२॥

क्रा॒णा रु॒द्रेभि॑र्वसु॒भिः पु॒रोहि॑तो॒ होता॒ निष॑त्तो र॒यिषा॑ळम॒र्त्यः॑।

रथो न विक्ष्वञ्जसान आयुषु व्यानुषग्वार्या देव ऋण्वति ॥ १.०५८.०३

रुद्रेभिः- वेगशक्तिभिः । वसुभिः- निवासयोग्यसंपद्धिः । क्राणा- उपासकस्य अनुग्रहं कुर्वाणः ।
पुरोहितः- पुरतः स्थापितो हितः । होता- द्योतनशक्तीनामाह्वाता । निषक्तः- ऋते स्वसदने निषण्णः ।
रयिषाट्- दानयोग्यधनधरः । अमर्त्यः- अमरणधर्मा । अग्निः । विक्षु- प्रजासु । रथो न- रथ इव ।
आयुषु- उपासकेषु । जसानः- लक्ष्यप्रापकगतिभूत इति स्तुतः । वार्याणि- उत्तमानि भावनानि ।
आनुषक्- अनुषक्तानि यथा भवन्ति तथा । देवः- द्योतनशीलः । वि- विशेषेण । ऋण्वति-
प्रापयति ॥३॥

वि वातजूतो अतसेषु तिष्ठते वृथा जुह्वभिः सृण्या तुविष्वणिः ।

तृषु यदग्ने वनिनौ वृषायसे कृष्णं त एम रुशदूर्मे अजर ॥ १.०५८.०४

वातजूतः- वातप्रेरितः । तुविष्वणिः- बहुस्वनः । सृण्या- सरणशीलशक्त्या । जुह्वभिः-
मन्त्रैर्हृदयभावनाभिर्वा । हूयते अनयेति जुहूर्मन्त्रो हृदयभावना वा । वृथा- अनायासेन । अतसेषु-
काष्ठेषु । वि- विशेषेण । तिष्ठते- तिष्ठति । सत्कर्मप्रतीकसमिद्धिरेव सर्वभूतहितक्रतुप्रतीकाग्नेर्वृद्धिः ।
रुशदूर्मे- दीप्ततरङ्गयुक्त । अजर- अमृतस्वरूप । यत्- यदा । अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो । तृषु-
क्षिप्रम् । वनिनः- प्रपन्नान् प्रति । वृषायसे- वृषभवदुत्साहेन आगच्छसि । तदा । ते- भवतः । एम-
मार्गः । कृष्णम्- आकर्षणशक्तिसंपन्नः ॥४॥

तर्पुर्जम्भो वन आ वातचोदितो यूथे न साह्वौ अव वाति वंसंगः ।

अभिब्रजन्नक्षितं पाजसा रजः स्थातुश्चरथं भयते पतत्रिणः ॥ १.०५८.०५

तपुर्जम्भः- ज्वालामुखः। वातचोदितः- वायुप्रेरितः। यूथे- गोयूथे। साह्वान्- अभिभविता।
वंसगः- वृषः। न- इव। वने- अरण्ये। आ- समन्तात्। अव वाति- व्याप्नोति। पाजसा- बलेन।
अक्षितम्- अक्षीणम्। रजः- लोकमुदकं वा। अभिव्रजन्- अभितो व्रजन्। स्थातुः चरथं पतत्रिणः
भयते- स्थावराय जङ्गमाय पक्षिणे च स्ववेगेन भयं ददाति ॥५॥

दधुष्ट्वा भृगवो मानुषेष्वा रयिं न चारुं सुहवं जनेभ्यः।

होतारमग्ने अतिथिं वरेण्यं मित्रं न शेवं दिव्याय जन्मने ॥ १.०५८.०६

दिव्याय जन्मने- द्योतनजन्मने। भृगवः- तेजस्विनः। मानुषेषु- मनुष्येषु। चारुम्- सुन्दरम्। रयिं
न- दानयोग्यां संपदमिव। जनेभ्यः- जनार्थम्। सुहवम्- आह्वयितुं सुशकम्। होतारम्-
देवानामाह्वतारम्। वरेण्यमतिथिम्- वरणीयातिथिम्। मित्रं न शेवम्- सखिवत्सुखकरम्। त्वा-
भवन्तम्। अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। दधुः- धृतवन्तः ॥६॥

होतारं सप्त जुहो३ यजिष्ठं यं वाघतो वृणते अध्वरेषु।

अग्निं विश्वेषामरतिं वसूनां सपर्यामि प्रयसा यामि रत्नम् ॥ १.०५८.०७

यम्। होतारम्- देवानामाह्वतारम्। यजिष्ठम्- अतिशयेन पूजार्हम्। अग्निम्-
सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्पम्। सप्त जुहः- सप्त आह्वतार उपासकाः। सप्तलोकस्थाग्निबोधनार्थं सप्त
होतारः। वाघतः- मन्त्रविदः। अध्वरेषु- ध्वररहितेषु सर्वभूतहितेषु कर्मसु। वृणते- वरणं कुर्वन्ति।
विश्वेषां वसूनामरतिम्- तं सर्वसम्पत्प्रापकम्। ऋ गतिप्रापणयोः। रत्नम्- रमणीयम्। अग्निम्-
सर्वभूतहितक्रतुम्। प्रयसा- हव्येन। यामि- प्राप्नोमि। सपर्यामि- परिचरामि। सपर पूजायाम् ॥७॥

अच्छिद्रा सूनो सहसो नो अद्य स्तोतृभ्यो मित्रमहः शर्म यच्छ।

अग्ने॑ गृणन्त॒मंह॑स उरु॒ष्योर्जो॑ नपात्पू॒र्भिराय॑सीभिः ॥ १.०५८.०८

सहसो सूनो- सहनशीलज । अद्य- इदानीम् । स्तोतृभ्यः- मन्त्रस्तावकेभ्यः । नः- अस्मभ्यम् ।
अच्छिद्रा- अच्छेद्यानि । शर्म- मङ्गलानि । यच्छ- प्रयच्छ । मित्रमहः- प्रेम्णा महनीय । ऊर्जो
नपात्- शक्तिपुत्र । अग्ने- सर्वभूतहितकृतो । आयसीभिः- व्याप्ताभिः । पूर्भिः- रक्षाशक्तिभिः ।
गृणन्तम्- स्तोतारम् । अंहसः- पापात् । उरुष्य- रक्ष । उरुष्यती रक्षाकर्मा इति यास्कः ॥८॥

भवा॑ वरू॒थं गृण॑ते वि॒भावो॑ भवा॑ मघवन्म॒घवद्भ्यः॑ शर्म॑ ।

उरु॒ष्याग्ने॑ अंह॑सो गृणन्त॑ प्रा॒तर्म॒क्षु धि॒याव॑सुर्जगम्यात् ॥ १.०५८.०९

विभावः- विशिष्टप्रकाशयुक्त । गृणते- स्तोतुः । वरूथम्- शरणम् । भव । मघवन्- संपद्वन्निन्द्रभूत ।
मघवद्भ्यः- संपद्वद्भ्यः । शर्म- मङ्गलः । भव । अग्ने । गृणन्तम्- मन्त्रविदम् । गृ शब्दे । अंहसः-
पापात् । उरुष्य- रक्ष । प्रातः- उदयकाले । मक्षु- शीघ्रम् । धियावसुः- ध्यानप्राप्तवृत्तिस्तम्भः । वसु
स्तम्भे । जगम्यात्- आगच्छतु ॥९॥